

Лагер смерці Трасцянец...

Сяргей Новікаў

Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт

e-mail: novikau@tut.by

Лагер смерці Трасцянец у еўрапейскай культуры памяці

Рэзюмэ

Артыкул раскрывае праблему вяртання гісторыі аднаго з найбуйнейшых аб'ектаў нацысцкіх злачынстваў на тэрыторыі Беларусі ў гады Другой сусветнай вайны – лагера смерці Трасцянец – у кантэкст агульнаеўрапейскай культуры памяці. Вызначаюцца праблемныя палі ў цяперашняй навуковай рэканструкцыі гістарычных падзей, аснову якіх складаюць факты, імёны і біяграфіі людзей рознага паходжання, у тым ліку яўрэяў з Беларусі, Аўстрыі, Германіі і Чэхіі. Даследаванне грунтуецца на новых дакументальных крыніцах і гістарыяграфічных фактах з выкарыстаннем метаду кампаратывістаў аналізу.

Abstrakt

Death Camp Trostenets in European Cultural Memory

The article highlights the methodological aspects of the historical study of Trostenets, one of the largest Nazi death camps on the Belarusian territory during the Second World War. The research challenges in recent pan-European scientific, museum, tourist and informational reconstruction of historical events are revealed and the issue of including the place of tragedy in cultural memory is raised. The study is based on new documentary sources and historiographical facts in a comparative aspect.

Тры чвэрці стагоддзя мінула з той пары, калі ў раёне вёсак Вялікі і Малы Трасцянец амаль адначасова са стварэннем працоўнага лагера для прымусовага ўтрымання грамадзянскага насельніцтва пачаўся адлік ахвяраў у трагічным спісе масавага знішчэння людзей, сярод якіх – яўрэяў Беларусі, Аўстрыі, Германіі і Чэхаславакіі, удзельнікаў партызанскай і падпольнай барацьбы, савецкіх ваеннапалонных. Аднак да гэтага часу ўсебаковае вывучэнне маштабнай трагедыі, звязанай з гібеллю 206,5

тысяч чалавек, не стала аб'ектам спецыяльнага даследавання ў беларускай гістарычнай навуцы. Нашай мэтай з'яўляецца спроба рэканструкцыі гістарычных падзей не толькі на падставе новых дакументальных крыніц і малавядомых фактаў, але і ў выніку выкарыстання сучасных метадалагічных напрацовак, перш-наперш – метаду крыніцазнаўчай і гістарыяграфічнай кампаратывістыкі.

У айчынным гістарычнай навуцы замацавана абагульняльная назва “Трасцянец” датычна трагічных падзей, якія адбыліся пад Мінскам каля вёсак Малы і Вялікі Трасцянец у гады германскай акупацыі Беларусі. Уведзенае ў канцы 1980-х гадоў у шырокі ўжытак беларускім гісторыкам Ф.П. Раманоўскім навуковае паняцце “Трасцянецкі лагер смерці” [Раманоўскі 1990: 590] застаецца па цяперашні час вызначальным пры характарыстыцы таго, што ў ім адбывалася ў гады Другой сусветнай вайны, але пакідае адкрытым важнае пытанне пра навуковую класіфікацыю гэтага месца масавай трагедыі грамадзянскага насельніцтва з Беларусі і іншых еўрапейскіх краін. Мае сэнс заўважыць, што ў сваёй доктарскай дысертацыі, паспяхова абароненай у 1974 г., але не апублікаванай у якасці асобнага навуковага выдання, Ф.П. Раманоўскі ўжывае ў дачыненні да гэтай тэрыторыі зусім іншую назву – “канцлагер смерці Трасцянец” [Романовский 1974: 92]. Беларускі даследчык не дае патрэбнай у гэтай сувязі навуковай класіфікацыі месца, на той час ужо добра вядомага пасля адкрыцця мемарыяльнага комплексу “Хатынь”, дзе ў адной з мемарыяльных ніш у “Сцяне жалобы” згадваўся Трасцянец з агульнай лічбай ахвяраў колькасцю ў 206,5 тысяч чалавек. Апроч таго, пакідае без аналізу важны на той час дакумент – “Акт мінскай абласной камісіі” ад 13 жніўня 1944 г., уведзены ў навуковы зварот у сярэдзіне 1960-х гадоў [Акт

1965: 224 – 226], але пакінуты без крытычнага аналізу прафесійнымі гісторыкамі.

Цяперашняму беларускаму чытачу варта нагадаць асноўныя палажэнні, замацаваныя ў айчыннай літаратуры адносна “лагера смерці Трасцянец”, які на той час, паводле В.П. Раманоўскага, знаходзіўся на 11-м кіламетры шляху Мінск – Магілёў. Лагер быў створаны ў лістападзе 1941 г. каля вёскі Трасцянец Мінскага раёна для масавага знішчэння савецкіх грамадзян і ваеннапалонных, палітычных вязняў з еўрапейскіх турмаў і лагераў Аўстрыі, Германіі, Польшчы, Францыі і Чэхаславакіі [Раманоўскі 1990: 590]. Масавае расстрэлы праводзіліся ва ўрочышчы Благаўшчына (да кастрычніка 1943 г. загублена каля 150 тыс. чалавек), затым ва ўрочышчы Шашкоўка (знішчана больш за 50 тыс. чалавек), дзе была створана спецыяльная яма-печ. Дастаўленыя ў канцы чэрвеня 1944 г. ахвяры з мінскіх турмаў і лагераў (каля 6,5 тыс. чалавек) былі спаленыя ў калгаснай адрыве в. Малы Трасцянец і на штабелі дроў побач з ёй. Усяго ў Трасцянецкім лагеры смерці, які колькасцю ахвяраў стаіць на 4-м месцы пасля Асвенціма, Майданека і Трэблінкі, знішчана 206,5 тыс. чалавек [Раманоўскі 1990: 590].

У навукова-папулярным выданні “Экспедыцыя ў Трасцянец”, аўтарам якога з’яўлялася супрацоўніца Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны А. Г. Ванькевіч, прыводзілася лічба ахвяраў колькасцю ў 206 500 чалавек, а месца маштабнай трагедыі называлася ў два спосабы: як “фашысцкі лагер смерці Малы Трасцянец” і як “найбуйнейшы гітлераўскі канцэнтрацыйны лагер смерці – Малы Трасцянец” [Іоффе 2000: 7].

Такім чынам, базавым палажэннем, замацаваным у беларускай савецкай і захаваным у

сучаснай айчыннай гістарыяграфіі, з’яўляецца тэзіс пра масавае знішчэнне ў Трасцянецкім лагеры смерці савецкіх грамадзян, удзельнікаў антыфашысцкай барацьбы і савецкіх ваеннапалонных, а таксама замежных грамадзян агульнай колькасцю 206,5 тыс. чалавек.

У пачатку 2000-х гадоў беларускія гісторыкі прапанавалі новыя падыходы ў дачыненні да вызначэння сутнасці лагера смерці Трасцянец. Так, Э.Р. Іофе, даследуючы пытанне пра лёс замежных яўрэяў у Трасцянецкім лагеры смерці, звяртае ўвагу на неабходнасць аналізу максімальна поўнай базы дакументальных крыніц, якія могуць сведчыць пра сапраўдныя маштабы трагедыі замежных і беларускіх яўрэяў у Трасцянец. На яго думку, там варта ўзвесці міжнародны мемарыял ахвярам нацызму і фашызму [Лагерь... 2003: 17].

У невялікім навукова-папулярным выданні “Трасцянец” (2003) С.У. Жумар і Р.А. Чарнаглазава ўводзяць абагульняльную назву “тэрыторыя смерці”, якая стала самым буйным ва Усходняй Еўропе цэнтрам масавай загубы ваеннапалонных, яўрэяў, удзельнікаў руху Супраціўлення, вязняў турмаў і канцэнтрацыйных лагераў, закладнікаў з ліку грамадзянскага насельніцтва, выпадковых сведак злачынстваў нацыстаў і іх памагатых [Тростенец 2003: 3]. На думку аўтараў выдання, архітэктоніку якога складаюць 27 дакументаў і 49 наглядных матэрыялаў, за 1941 – 1944 гады ва ўрочышчах Благаўшчына і Шашкоўка, а таксама ў самім лагеры каля Малога Трасцянца было забіта прыблізна 206 500 чалавек [Тростенец 2003: 6].

У 2003 г. таксама пабачыў свет зборнік дакументаў і матэрыялаў “Лагер смерці Трасцянец” [Лагерь... 2003], падрыхтаваны спецыялістамі Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь пад навуковым кіраўніцтвам Г. Д. Кнацько. Заслугай аўтараў-укладальнікаў з’яўляецца тое, што імі былі апублікаваны 117 дакументаў, выяўленых у беларускіх архіўных фондах, з якіх 107 дакументаў упершыню ўводзіліся ў навуковы зварот. Аналіз дакументальнай часткі дазваляе ўбачыць ход падрыхтоўкі матэрыялаў мінскай абласной камісіяй адразу пасля вызвалення, калі на працягу трох тыдняў з канца ліпеня да сярэдзіны жніўня 1944 г. лічбы трагедыі ў раёне Трасцянца прынятыя

Лагер смерці Трасцянец...

змяняліся ў бок значнага памяншэння, пачынаючы ад 546 тысяч, потым да 250 тысяч і ўрэшце да 206,5 тысяч чалавек [Лагерь... 2003: 8]. Апроч дакументальнай часткі ў зборніку прыведзены ўступны гістарычны нарыс, з якога чытач можа атрымаць ўяўленне пра характар падзей, што мелі месца ў Трасцянец. Як адзначаюць аўтары, гэта назва аб'ядноўвае некалькі месцаў масавага знішчэння – урочышчы Благаўшчына і Шашкоўка, а таксама лагер побач з вёскай Малы Трасцянец. Аўтары спрабуюць даць навуковую класіфікацыю лагера смерці Трасцянец, які быў тыпавой праявай нацысцкай сістэмы знішчэння. Паводле іх пераканання, у адным месцы тут пераплялося ўсё тое, што адбывалася ў розных кропках акупаванай Еўропы: знішчэнні грамадзянскага насельніцтва і ваеннапалонных, загадзя спланаванае забойства і непрадказальныя экзекуцыі людзей розных нацыянальнасцяў і веравызнання [Лагерь... 2003: 8]. Асабліва важным нам бачыцца сцвярджанне, што ва ўрочышчы Благаўшчына асобная каманда СД раскапала і спаліла ў лістападзе – снежні 1943 г. (насамрэч з 27.10 да 15.12.1943 г. – *С.Н.*) рэшткі каля ста тысяч чалавек [Лагерь... 2003: 4].

Такім чынам, у пачатку 2000-х гадоў беларускія гісторыкі ўпершыню ўвялі ў шырокі зварот унікальную базу дакументальных крыніц, якая па цяперашні час застаецца па-за межамі спецыяльнага навуковага даследавання пра Трасцянец як месца прымусовага ўтрымання і масавага знішчэння насельніцтва з Беларусі і іншых краін Еўропы.

Своеасаблівае бачанне месца знішчэння “з міжнароднымі функцыямі” ў раёне Малога Трасцянца прапанавала беларуская даследчыца Т. Р. Вяршыцкая ў артыкуле для энцыклапедыі “Холокост на территории СССР” [Вершицкая 2009: 987]. Факт стварэння Трасцянецкага лагера смерці яна адлічвае не з восені 1941 г., як гэта прапануе В.П. Раманоўскі, а з мая 1942 г., калі ў раёне Трасцянца быў упершыню цалкам знішчаны транспарт з еўрапейскімі яўрэямі. На яе думку, да канца вайны два ўрочышчы – Благаўшчына і Шашкоўка – з’яўляліся месцамі “систематического уничтожения гражданского населения, в том числе белорусских евреев, плененных из Минска и окрестностей, а также за-

ключенных и евреев из стран Западной Европы – Австрии, Германии, Польши, Румынии, Чехословакии, Франции” [Вершицкая 2009: 987]. Т. Р. Вяршыцкая падзяляе тэзу нямецкага гісторыка К. Герлаха пра тое, што ў Трасцянеццы высветліць дакладныя даныя пра колькасць ахвяраў немагчыма, паколькі з кастрычніка 1943 г. зондэркаманда 1005 праводзіла эксгумацыю трупаў з магіл масавага пахавання ва ўрочышчы Благаўшчына і потым спальвала іх. Паводле даных НДЗК, прыведзеных у артыкуле Т. Р. Вяршыцкай, усяго ў 34 ямах было пахавана 150 тысяч чалавек [Вершицкая 2009: 987].

Працяг навуковага даследавання гісторыі ўрочышча Благаўшчына можна ўбачыць таксама ў артыкуле аўтара гэтых радкоў [Новікаў 2013: 21 – 27]. У аснову даследчыцкага пошуку пакладзеная думка пра неабходнасць новага асэнсавання тых падзей паводле малавядомых дакументаў. Да іх могуць належаць паказанні на пасляваенным судовым працэсе намесніка камандзіра зондэркаманды 1005, оберлейтэнанта Ота Гольдапа – афіцэра ведамства паліцыі бяспекі і службы бяспекі (СД) у Мінску, які на працягу ўсяго тэрміну дзейнасці зондэркаманды з 27 кастрычніка па 15 снежня 1943 г. адказваў за правядзенне работ па эксгумацыі і спальванні целаў забітых. На думку аўтара, акурат матэрыялы судовага працэсу над О. Гольдапам асвятляюць агульную лічбу ахвяраў колькасцю да 100 тысяч чалавек, эксгумаваных і спаленых ва ўрочышчы Благаўшчына.

Не ўнеслі прынцыпова важных зменаў у навуковую (размова не ідзе пра ўнікальныя планы мемарыялізацыі. – *С.Н.*) распрацоўку гісторыі ўвогуле і асобныя старонкі маштабнай трагедыі ў Трасцянеццы ў прыватнасці і матэрыялы міжнароднай канферэнцыі “Лагер смерці «Трасцянец» у еўрапейскай памяці” [Трасцянец... 2016], якая ўвесну 2013 г. адбылася ў Мінску з удзелам даследчыкаў з Аўстрыі, Беларусі, Германіі, Чэхіі і прадстаўнічай міжнароднай грамадскасці. Падчас выступленняў былі ўпершыню агучаны лічбы наконт катэгорыі ахвяраў, знішчаных ва ўрочышчы Благаўшчына. Паводле звестак, прыведзеных беларускім гісторыкам К.І. Козакам, але пры гэтым не пацверджаных ні адной дакументальнай крыніцай, там былі забіты: звыш 20 тысяч дэпарта-

ваных яўрэяў з Аўстрыі, Германіі і Чэхаславакіі, каля 60 тысяч савецкіх ваеннапалонных, звыш 50 тысяч яўрэяў з Мінскага гета, каля 15 тысяч вязняў з лагера СД на вуліцы Широкай і звыш 3 тысяч яўрэяў з іншых куткоў Беларусі [Der Vernichtungsort... 2013: 15].

Новым словам у айчыннай гістарычнай навуцы ў дачыненні да Трасцянецкага лагера смерці можна лічыць нарыс, падрыхтаваны да зборніка дакументаў і матэрыялаў “Тростенец: трагедия народов Европы, память в Беларуси” [Тростенец... 2016]. У ім беларускія гісторыкі А.Я. Далгоўскі і Н.А. Яцкевіч упершыню прыходзяць да важнай навуковай высновы пра тое, што ў Трасцянец была створана і дзейнічала “сістэма масавага знішчэння”, у якую ўваходзілі два ўрочышчы – Благаўшчына і Шашкоўка, былая калгасная адрына як галоўныя месцы масавага знішчэння людзей, а таксама працоўны лагер і ахоўны гарнізон [Тростенец... 2016: 9 – 11].

У дачыненні да Благаўшчыны аўтары прытрымліваюцца агульнага падыходу, адзначаючы пры гэтым, што з вясны 1942 г. яна стала месцам масавага знішчэння дэпартаваных з краін Еўропы яўрэяў, яўрэяў мінскага гета, а таксама пагібелі большасці ўдзельнікаў Мінскага антыфашыскага падполля, іх сем’яў, партызанскіх сувязных, раскрытых і арыштаваных СД, а таксама закладнікаў [Тростенец... 2016: 9]. Датчына ўрочышча Шашкоўка, дзе з канца 1943 г. пачаў дзейнічаць прымітыўны крэматорый (яма-печ), пабудаваны на манер кіеўскага, аўтары нарыса прыходзяць да важнай высновы пра тое, што “дадзеная прымітыўная печ стваралася ў канцы 1943 г. як замена месцу масавага знішчэння ў Благаўшчыне”. У сувязі

з тым, што абсалютная большасць дэпартаваных яўрэяў з Заходняй Еўропы былі знішчаны ўлетку 1942 г., а Мінскае гета перастала існаваць у кастрычніку 1943 г., урочышча Шашкоўка было месцам знішчэння галоўным чынам беларускага насельніцтва. У нарысе адзначаецца, што там загінула 50 тысяч грамадзян [Тростенец... 2016: 13]. Адным з элементаў “фабрыкі смерці Трасцянца” з’яўляўся калгасны хлеб, дзе “29 чэрвеня 1944 г. за тры дні да вызвалення Мінска Чырвонай Арміяй на загад намесніка каманданта лагера Рыдэра было расстраляна, а потым спалена 6,5 тысяч чалавек” [Тростенец... 2016: 11].

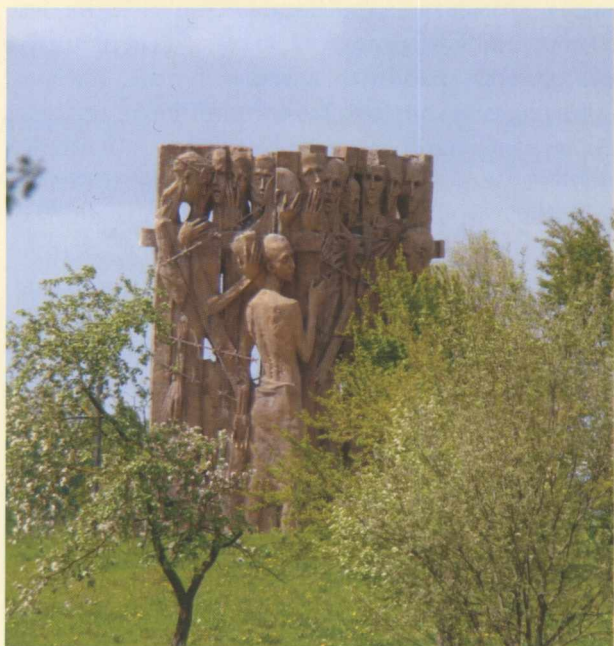
У выніку чытачу прапануецца наступная выснова: лагер Трасцянец – спараджэнне нацысцкай сістэмы эксплуатацыі і знішчэння вялікіх мас людзей розных нацыянальнасцяў і веравызнанняў, камбінаваны варыянт месца масавага знішчэння і працоўнага лагера. Тут адбываліся спантанныя і спланаваныя забойствы людзей, а таксама працоўная эксплуатацыя вязняў [Тростенец... 2016: 7]. Важнай з’яўляецца таксама думка аўтараў пра тое, што “роўна мінскай абласной камісіі садзейнічання НДЗК СССР у значнай ступені вызначыла разуменне Трасцянца ў савецкі час і працягвае з’яўляцца вызначальнай ў гады незалежнасці Беларусі” для рэканструкцыі драматычных падзей каля Малога Трасцянца ў 1942 – 1944 гадах [Тростенец... 2016: 14].

Такім чынам, толькі з пачаткам ХХІ ст. беларускія даследчыкі трымаюць у фокусе сваіх навуковых пошукаў гістарычныя падзеі 1942 – 1944 гадоў у раёне Трасцянца, у выніку чаго ў айчыннай гістарыяграфіі былі замацаваныя асноўныя палажэнні пра яго як месца прымусовага ўтрымання і масавага знішчэння агульнай колькасцю ў 206,5 тысяч чалавек германскімі акупантамі і іх памагатымі.

У германскай гістарыяграфіі тэма Трасцянца з’явілася толькі больш за чвэрць стагоддзя таму, калі берлінскі даследчык П. Коль выдаў працу пра злачынствы дзейнасці вермахта, германскіх службаў паліцыі і СД, спецыяльныя падраздзяленні СС на цэнтральным напрамку наступлення групы армій “Цэнтр”, пабудаваную на малавядомых нямецкіх дакументах, успамінах савецкіх відавочцаў

Лагер смерці Трасцянец...

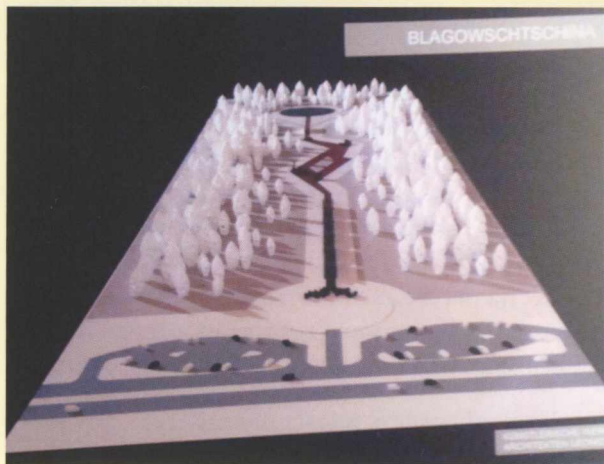
і матэрыялах пасляваенных судовых працэсаў над нацысцкімі злачынцамі [Kohl 1990, 2003]. Важным для айчыннага чытача можна лічыць тое, што ў дачыненні да Трасцянца нямецкі даследчык праз назву “беларускі Асвенцім” [Kohl 1990: 91] упершыню ўключае месца масавага знішчэння не толькі ў пералік малавядомых тэм навуковага пошуку, але і ставіць яго побач з іншымі месцамі масавых забойстваў у агульнаеўрапейскі пантэон памяці.

Другі нямецкі гісторык К. Герлах, аўтар фундаментальнага даследавання пра германскую акупацыйную палітыку і палітыку знішчэння ў Беларусі 1941 – 1944 гадоў [Gerlach 1999: 13], аб’ядноўвае месцы масавага знішчэння ў раёне Трасцянца і выкарыстоўвае ў якасці назвы тэрмін “лагер смерці” (Todeslager). Агульная лічба ахвяраў, у тым ліку дэпартаваных яўрэяў з Аўстрыі, Германіі і Чэхаславакіі, пахаваных ва ўрочышчы Благаўшчына, складала ад 40 да 50 тысяч чалавек. Заўважым, што нямецкі даследчык пагаджаецца з лічбай ахвяраў, знішчаных у калгаснай адрыве ў канцы чэрвеня 1944 г., але агульнай называе лічбу ахвяраў колькасцю “каля 60 тысяч чалавек”, выкарыстоўваючы пры гэтым агаворку “паводле грубых падлікаў” [Gerlach: 1999: 770]. Тры гады пасля П. Коль у спецыяльным даследаванні “Лагер смерці Трасцянец: сведчанні відавочцаў і дакументы” не пагаджаецца з гэтай лічбай, пакідаючы пры гэтым агульнапрыня-

тую колькасць ахвяраў у 206,5 тысяч чалавек і адзначаючы факт таго, што “лагер смерці Трасцянец з’яўляўся самым вялікім месцам масавых забойстваў на тэрыторыі Беларусі ў гады германскай акупацыі 1941 – 1944 гады” [Gerlach 1999: 21].

Важны ўклад у сучасную германскую гістарыяграфію па даследаванні гісторыі Трасцянца ўносіць нямецкі гісторык П. Рэнтрап, якая ў другой палове нулявых гадоў даследавала гісторыю нацысцкіх злачынстваў у Беларусі, абраўшы ў якасці тэмы доктарскай дысертацыі Мінскае гета і Малы Трасцянец [Rentrop 2009, 2011]. У навуковым артыкуле “Малы Трасцянец” яна сцвярджае, што толькі з вясны 1942 г. камандзір мінскай службы бяспекі Э. Штраўх пачаў стварэнне новага цэнтра масавага знішчэння, якім з прычыны адступлення вермахта на цэнтральным фронце замест Магілёва на Дняпры становіцца Малы Трасцянец пад Мінскам [Rentrop 2009: 574]. Да восені 1943 г. цэнтральным месцам нацысцкіх забойстваў, як адзначае даследчыца, з’яўлялася ўрочышча Благаўшчына, дзе было знішчана ад 40 да 55 тысяч ахвяраў. На яе думку, афіцыйная лічба, якая выкарыстоўваецца ў сучаснай беларускай гістарыяграфіі ў дачыненні да агульнай колькасці ахвяраў у гэтым урочышчы, значна звышана [Rentrop 2009: 578].

У сваёй манаграфіі, якая пабачыла свет у 2011 г., аўтар не выкарыстоўвае абагульненую назву Трасцянец, а згадвае канкрэтныя месцы трагедыі – працоўны лагер Малы Трасцянец і месцы масавага знішчэння Благаўшчыну, Шашкоўку, адрыву на ўскрайку вёскі. Даследчыца ставіць пад сумненне факт правядзення ў

Сяргей Новікаў

Благаўшчыне расстрэлаў неяўрэйскага насельніцтва і савецкіх ваеннапалонных, пачынаючы ўжо з восені 1941 г. Са спасылкай на дакументальныя крыніцы яна паказвае, што для стварэння і функцыянавання такога месца, а таксама правядзення маштабных расстрэлаў за горадам пачынаючы з восені 1941 г. неабходна было поўнае ўкамплектаванне штатам сіл мінскай паліцыі бяспекі і службы бяспекі (СД). Працоўны лагер быў створаны на ўскрайку вёскі Малы Трасцянец (на тэрыторыі былога калгаса імя Карла Маркса) у канцы красавіка 1942 г. Падчас першага расстрэлу ў Благаўшчыне, які адбыўся 11 мая, было знішчана каля 1 тысячы яўрэяў з Вены (Аўстрыя). Новай нам бачыцца думка даследчыцы пра тое, што аднаўленне дэпартацыі еўрапейскіх яўрэяў у напрамку Мінска з’яўлялася вызначальнай умовай для стварэння месца знішчэння ў Благаўшчыне. 3 мая па кастрычнік 1942 г. у Мінск і Малы Трасцянец (праз станцыю Калодзішчы. – С.Н.) прыбылі 16 эшалонаў з дэпартаванымі яўрэямі з Вены, Тэрэзіенштата, Кёнігсберга і Кёльна [Rentrop 2011: 203]. З амаль 23 тысяч дэпартаваных у Мінск і Малы Трасцянец удалося застацца ў жывых толькі 75 чалавекам. П. Рэнтрап прыходзіць да высновы, што агульная колькасць людзей, знішчаных у раёне Малога Трасцянца, складае значна менш за 60 тысяч чалавек, з якіх у Благаўшчыне было забіта больш за 30 тысяч яўрэяў [Rentrop 2009: 211]. Пры гэтым аўтар адзначае, што К. Герлах бяздоказна прымае афіцыйную лічбу ў 6 500 ахвяраў, знішчаных у адрыве на ўскрайку вёскі ў чэрвені 1944 г. На перакананне Рэнтрап, лічба гэта павінна быць меншая. Аднак дакладныя даныя атрымаць немагчыма [Gerlach 1999: 227]. Асабліва важнай у працы П. Рэнтрап з’яўляецца класіфікацыя гэтага месца нацысцкіх злачынстваў: Малы Трасцянец займаў прамежкавае становішча паміж месцам масавага знішчэння і лагерам смерці.

У гэтай сувязі важна звярнуцца да навуковых крытэрыяў, на аснове якіх беларускія і нямецкія даследчыкі робяць спробы навуковай класіфікацыі нацысцкіх месцаў тэрору ўвогуле і месцаў масавага знішчэння людзей у раёне вёсак Малы і Вялікі Трасцянец у прыватнасці. Паводле айчыннай навуковай класіфікацыі месцаў прымусовага ўтрымання грамадзянскага насельніцтва на акупаванай тэрыторыі Бела-

русі ў 1941 – 1944 гадах [Справочник 2001], да іх асноўных тыпаў належаць: канцэнтрацыйныя лагеры, лагеры знішчэння, выпраўленча-працоўныя лагеры, гета, турмы, лагеры каля пярэдняга краю нямецкай абароны, працоўныя (рабочыя) лагеры, перасыльныя лагеры, лагеры грамадзянскага насельніцтва, рабочыя калоны (батальёны, роты, каманды) [Справочник 2001: 6 – 7]. Зварот да нямецкай навуковай класіфікацыі вызначае такія месцы прымусовага ўтрымання грамадзян і іх масавага знішчэння, як канцэнтрацыйныя лагеры, выхаваўчыя працоўныя лагеры, рабочыя лагеры, турмы, лагеры для ваеннапалонных, гета, працоўныя лагеры для яўрэяў, лагеры смерці, лагеры для цыганоў. На думку кіраўніка Цэнтра па даследаванні антысемітызму пры Берлінскім тэхнічным універсітэце прафесара Вольфганга Бенца, “у Беларусі лагер Малы Трасцянец, створаны ў пачатку 1942 г. камандзірам паліцыі бяспекі і СД Мінска, прайшоў шлях ад рабочага лагера да цэнтральнага месца знішчэння, у якім да лета 1944 г. было забіта не менш за 60 тысяч чалавек, у тым ліку немцы, чэхі і аўстрыйцы, а таксама савецкія ваеннапалонныя і ўдзельнікі супраціўлення” [Benz 2006: 24].

Вынікае, што Трасцянец падпадае пад крытэрыі айчыннай і нямецкай класіфікацыі ў дачыненні да рабочага лагера як месца прымусовага ўтрымання грамадзянскага насельніцтва. Гэта азначае, што ў апошнія гады беларускія і нямецкія гісторыкі вялі пошук новых падыходаў у дачыненні да вызначэння навуковага характару месцаў масавага генацыду ў раёне Трасцянца, спрабуючы зрабіць гэта на новай дакументальнай базе, выявіць сапраўдны характар тых гістарычных падзей у кантэксце стварэння Мемарыяльнага комплексу “Трасцянец” – сучаснага помніка агульнаеўрапейскага значэння [Vernichtungsort... 2016].

Такім чынам, аўтар гэтых радкоў прапаноўвае зыходзіць з таго гістарычнага факта, што мемарыяльны комплекс “Трасцянец” – гэта месца ўшанавання памяці не толькі яўрэяў з Мінскага гета і краін Цэнтральнай і Заходняй Еўропы, але тысяч беларускіх партызан і падпольшчыкаў, савецкіх ваеннапалонных, грамадзян з розных куткоў Беларусі. На нашу думку, найбольш адэкватнай у дачыненні

Лагер смерці Трасцянец...

да працоўнага лагера і трох месцаў масавага знішчэння грамадзян рознага паходжання з Беларусі і іншых краін Еўропы ў раёне вёсак Вялікі і Малы Трасцянец з'яўляецца абагульненая назва лагера смерці Трасцянец. Гэта актуалізуе ў сучаснай беларускай гістарыяграфіі задачу правядзення айчыннымі навукоўцамі спецыяльнага даследавання з мэтай вывучэння гэтай тэмы з улікам дасягненняў найноўшай тэорыі і метадалогіі, асабліва кампаратыўнага аналізу айчынных і замежных дакументальных крыніц.

Літаратура

- Акт минской областной комиссии о массовом истреблении советских граждан на территории гор. Минска и его окрестностей немецко-фашистскими захватчиками в 1941 – 1944 гг. от 13 августа 1944 г., 1965, Преступления немецко-фашистских захватчиков в Белоруссии. 1941 – 1944 гг., Минск, с. 222 – 227.
- Ванькевич А., 1986, Экскурсия в Тростенец, Минск.
- Вершицкая Т., 2009, Тростенец, Холокост на территории СССР: Энциклопедия, Москва, с. 987.
- Иоффе Э., 2000, Иностранные евреи в Тростенском лагере смерти, Минск.
- Лагерь смерти Тростенец. Документы и материалы, 2003, Минск.
- Новікаў С., 2013, Урочышча Благаўшчына – месца масавага знішчэння людзей на тэрыторыі Беларусі, “Беларускі гістарычны часопіс”, № 10, с. 21 – 27.
- Раманоўскі В., 1990, Трасцянецкі лагер смерці, Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941 – 1945, Мінск.
- Романовский В., 1974, Немецко-фашистская оккупационная политика и ее крах в Белоруссии (1941 – 1944 гг.): дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.02, Минск.
- Справочник о местах принудительного содержания гражданского населения на оккупированной территории Беларуси 1941 – 1944, 2001, Минск.
- Тростенец, 2003, Минск.
- Тростенец: трагедия народов Европы, память в Беларуси: документы и материалы, 2016, Минск.
- Benz W., 2006, Nationalsozialistische Zwangslager. Ein Überblick // Der Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager: in 9 B-de. Die Organisation des Terrors. – 2. Aufl., München, Bd. I.
- Der Vernichtungsort Trostenez in der europäischen Erinnerung. Materialien zur Internationalen Konferenz vom 21. – 24. März 2013 in Minsk, 2013, Dortmund.
- Gerlach Ch., 1999, Kalkulierte Morde. Die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Weissrussland 1941 bis 1944, Hamburg.
- Kohl P., 1990, “Ich wundre mich, dass ich noch lebe”. Sowjetische Augenzeugen berichten, Guetersloh.
- Kohl P., 2003, Das Vernichtungslager Trostenez: Augenzeugenberichte und Dokumente, Dortmund.
- Rentrop P., 2009, Maly Trostinez // Der Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager: in 9 B-de. Die Organisation des Terrors, 2. Aufl., München, Bd. 9, S. 573 – 587.
- Rentrop P., 2011, Tatorte der “Endlösung”. Das Ghetto Minsk und die Vernichtungsstätte von Maly Trostinez, Berlin.
- Vernichtungsort Malyj Trostenez. Geschichte und Erinnerung. Katalog der deutsch-belarussischen Wanderausstellung, 2016, Dortmund, Minsk.